

GJURMË PELLASDE (PELLAZGE)-ILIRE-SHQIPTARE NË ONOMASTIKËN E KOSOVËS LINDORE

Prof. Dr. Rexhep DOÇI

“Hipothou solli fiset e pellazgëve fqinjë-ata i udhëhiqte Hipothou e Pileu, pinjollë të Aresit-dy të bijtë pellazgut Leto Teutamidit” (Homeri, Iliada, Tiranë, 1979, f. 42 dhe në veprën “Iliadën dhe Iliria të autorit antikë”, Prishtinë, 1979, f. 9)

PËRMBLEDHJE

Në Svirçë janë me interes për studime onomastike-gjuhësore, veçmas patronimet: *Hoda* apo *Hodaku*, *Lushaj*, *Mulibrat*, *Raiq* (shqiptar), *Arrnaut*, *Makat* ose *Lahmakat*, *Beci*, *Prroni*, *Tolovit*, *Balavit* (Vorrë në oborrin e Balaviqes), *Cilok* etj. Prandaj, para se të përpiqem që t’i përmitoj disa onoma të Kosovës Lindore, po e citoj historianin e mirënjohur Milan Shufflayin për shtrirjen e ilirëve në Siujdhesën Ilire ose Ballkanike, për të cilët shkruan: “Ilirët shtriheshin që nga Epiri e deri në Panoni në veri, në shekullin IX para krishtit e zgjatën një degë të tyre në Italinë Jugore-Japygët dhe Mesapët”.¹ Kurse, për shtrirjen e pellasdo-iliro-shqiptarëve në pjesën lindore të Evropës, pikërisht në bazë të toponimit shumë të lashtë të sotëm *Albania*, kuptojmë nga mendimi i Sazan Gurit, pas të cilit: “Është Albania e sotme në anën tjetër Albania kaukaziane, nga këta popujt bazë një nga të cilët ishin pellazgët”.²

Fjalë kyçe: *Svirçë, zanafilla, pellasde, pellasge, ilire, shqiptare, Kosova, Dardania.*

HYRJE

E hapëm këtë punim me këto tri vargje të “Iliadës” së Homerit, sepse po të studiohen sa e si duhet poemat e Homerit “Iliada” dhe “Odiseja”, të dhënat onomastike, gjuhësore e historike të tyre, më së 50% sikur na dalin të burimit pellasd-ilir-shqip. Dhe këtu po i shqyrtoj shkurtimisht, pra, antroponimet pellasde: *Hipothou-Hipotou*, *Pileu*, *Leto* dhe sidomos *Teutamidi*. *Hipothou* si antroponim pellasd apo pellazg ka gjasë që të ketë të bëjë kuptimisht me foljen shqipe *hip hyp (ip)*, që shfaqet edhe si hyjni ilire *Hippius*, për të cilin hyjni kam shkruar gjerësisht në një vepër, kur kam folur për prejardhjen e antroponimit që nga paraantika *Bilippos Philipos-Pilip-Filip*.³ I vëllai i *Hipothout* është *Pileu*, emri i të cilit është i ngjashëm edhe tek emri *Bilip Pilip Filip* i paraantikës pellasde e deri më sot, dhe se tek antroponimi *Pileu* mund të kërkohej një antroponim gjithashtu i moçëm i protoshqipes *Bil* për *bijë, bir, i biri*. Kështu që, sipas Homerit, Lufta e Trojës e shek. XII p.e.s. është zhvilluar ndërmjet dardanëve trojanë si pellasdë dhe akejve e të tjerave fise gjithashtu pellasde.⁴

¹ Dr. M. Shufflay, *Serbët dhe shqiptarët, shtypshkronja “Rilindja”, Prishtinë, 1968, f. 24.*

² Prof. S. Guri, *Misioni i shqipes dhe shqiptarëve, Tiranë, 2017, f. 73.*

³ Prof. dr. R. Doçi, *Shqyrtime dhe polemika onomastike, Prishtinë, 2012, f. 85-91.*

⁴ Homer, *Iliada, Tiranë, 1979, f. 22.*

1.GJURMË PELLASDE (PELLAZGE)-ILIRE-SHQIPTARE NË ONOMASTIKËN E KOSOVËS LINDORE

1.1 TEUTAMIDI I "ILIADËS" I NGJASHËM ME TEUTOVIKUN E V. 1313 NË ANËN E VRANJËS

I ati i dy pellasdëve, Hipothout dhe Pileut, u pa më sipër se është pellasdi *Leto Teutamidi*. Edhe tek emri *Leto* mund të themi se, në bazë të mendimeve të dijetarëve, kemi të bëjmë me fjalën e sotme shqipe *ledh* "mur, mur fortifikate", për të cilën fjalë në funksione onomastike kam shkruar në librin "Çështje onomastike pellasde-ilire-shqiptare",⁵ që e kam shënuar edhe mikrotoponimin rrënojë me mure çiklopikë *Ledhi Pellazgjik* në fshatin arbëresh Vila të rrethit të Athinës në Greqi. Porse, këtu ka rëndësi patronimi *Teutovik* ose *Teutoviq* (*Raiko Teutovikъ*), i cili përmendet në fshatin Sobjani të Vranjës, sipas "Kartës së mbretit Dushan për Kishën e Shën Nikollës në Vranjë" më 1313.⁶ Ky patronim *Teutovik* është me interes për disa arsye. Së pari, se shfaqet në Kosovën Lindore gjatë mesjetës, që si i tillë me rrënjorin *Teut-*, sa kam mundur të gjurmoj deri me sot në burime shkrimore mesjetare, është unikat i rrallë. Mund të kërkohet mbase, me një studim më të thellë, edhe në emrat e oikonimve *Tutin* të Pazarit të Ri në Serbi (*Teut>Tut+-in*), si dhe në emrat e fshatrave të Kosovës: *Tushilë* (*Teut + il (yll)*) e *Shtuticë* (*Sh-teut>tut+-icë*) të Drenicës (Drenas), mandej *Tugjec* të Dardanës (Kamenicës, nga *Teut>Teud>Tugj+-evc, -c*), etj. Së dyti, tashmë dihet se studiuesit, që të gjithë pa përjashtim, antroponimet, matronimet dhe patronimet e tilla antike me fjalën *teut* i konsiderojnë ilire, veçmas është e njohur mbretëresha ilire *Teuta*, e cila "Në pranverën e vitit 229 dërgoi flotën e vet për të pushtuar Dyrahin (Durrësin-R. Doçi), Apolloninë e Korkyrën".⁷

Mandej, ç'është edhe më me peshë, se ky patronim *Teutovik* në Kosovën Lindore përmendet (bashkë me disa onoma romake, greke, sllave e vllehe ose aromune) në mesin e mikrotoponimeve e emrave të banorëve kujtoj të burimit pellasdo-iliro-shqip: *Krahinari Malushat* (original: *Županъ Maljušatъ*, nga fj. pell. il.shq. *mal*), i biri i *Balldovinit* (knez-princ ose kryeplak, nga fj. il. shq. *ball*, porsi tek emir i fisit ilir të kësaj ane *Triball*); *Miren* (*Mirenъ*) në Vranjën e Epër dhe *Mirush* (*Mirušъ*) në Vranjën e Poshtme, nga fj. pell. il. shq. (*i, e*) *mire*; si dhe banorët shqiptarë të fshatrave të Vranjës të v. 1313 *Katun Vllahъ Psodercъ* dhe *Sobjani*, p. sh.: *Dodan, Bera, Bisha, Lulinovik, Rugja, Roja*; mandej mikrotoponimet *Lugu i Binçit* (origj. *Binčki dolъ*), *kah livadhi turçkut* (origj. *niz livadu turçku*) etj.⁸ Për secilin prej këtyre antroponimeve, patronimeve e mikrotoponimeve mund të bëjmë fjalë veç e veç si onoma pellasde-ilire-shqipe, por këtu po i mbarshtrojmë disa prej tyre. Përmendet *Krahinari Malushat*, pronar i *Kishës Shën Nikolla* në Vranjë, e cila kishte si prona Vranjën dhe fshatrat *Katun Vllah Psoderc* dhe *Sobjani*, që katundi i dytë *Sobjani*, sipas Aleksandër Stojanovskit, "përmendet qysh në periudhën pararomake".⁹

⁵ Prof. Dr. R. Doçi, *Çështje onomastike pellasde-ilire-shqiptare*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2009, f. 50-52.

A. Solovjev, *Povelja kralja Dušana o manastiru sv. Nikole u Vanji*, "Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklore", sv. 1-2, knj. VII, Beograd, 1927, f. 14.

⁷ "Historia e popullit shqiptar", I, botim i tretë, Prishtinë, 1979, f. 89.

⁸ A. Solovjev, *punimi i cituar*, f. 12-14.

⁹ A. Stojanovski, *punimi i cituar*, f. 112.

Dhe këtu, sipas këtij autori, A. Stojanovskit, ky oikonim *Sobjani* si pararomak mund të konsiderohet pellasdo-iliro-shqiptar, aq më pare se e ka fjalën shqipe përcaktuese *katun*.

Për praninë e pellasdo-iliro-shqiptarëve në atë krah të Kosovës Lindore dhe përreth saj gjatë mijvjeçarëve, flet jo vetëm patronimi *Teutovik*, dhe onomat e tjera të mësipërme, po edhe prania e pellasdëve në Bazenin e Danubit. Për gjurmët e pellasdëve, pellazgëve apo pellastëve në atë anë ja se çka shkruan autori serb Radoje Peshiqi: "Problemi i Pellastëve (Pellazgëve) nuk ngjall më shqetsim...Zbulimi i alfabetit të Vinçës, që e lidhim edhe me shënjat e Lepenski Virit (kronologjia e periudhës ndërmjet viteve 7000 e 6000 p. e. s.) flet për bartjen e shkrimit nga Mesopotamia në dy anët e Danubit, që shquhet si civilizim gjatë viteve 10.500 deri 5500 p. e. s".¹⁰

Mirëpo, siç u tha edhe më sipër, R. Peshiqi i cek pellasdët si banorë në luginat e lumenjve Timok, Moravë dhe Vardar (pra në Dardaninë antike – Kosovën e sotme) qysh para Luftës së Trojës (1250 p. e. s.).¹¹ Jo vetëm R. Peshiqi, po edhe njohësi i mire serb i gjuhëve klasike, Milan Budimiri e përdor termin *pellast*, siç shkruan: "Në të vërtetë në Epir kemi përveç Zeusit në Dodonë, të cilin e quajnë jo vetëm *Pellaskikos* po edhe *Pellastikos*, dhe toponimin *Pellaisti*...Ne ata inddoevropianë i quajmë *Pellastë*".¹² Këta dy autorë serbë, M. Budimiri dhe R. Peshiqi, pra, e përdorin emërtimin *pellast* krahazi *pellazg*, porse nuk e citojnë njëri-tjetrin. Mirëpo, është me interes se filologu shqiptar Spiro Konda, i diplomuar në Universitetin e Athinës, e përdor, pos emërtimit *pellazg*, edhe emërtimin *pellasd*, dhe kujtoj se me të drejtë e përças me elemente të gjuhës shqipe: *pellasd=pjell+jam+nga dheu*.¹³ Dhe, kur është fjala për *-d (de)* për *dhé*, dhe për pellasdët në Greqi, po e marrim një citat nga vepra "Historia e popullit shqiptar", ku pos tjerash ceket: "...njoftimet e autorëve të vjetër përkojnë në një pikë të rëndësishme, në faktin se ata mohojnë çdo lidhje gjenetike midis pellazgëve dhe fiseve të mëvonshme helene, për derisa pellazgët i bënë vendës, me origjinë hyjnore siç thotë Homeri, ose të mbirë nga dheu siç thotë Hesiodi, kurse helenët ishin të ardhur"¹⁴.

Pra, elementi i tretë *-d* në kompozitën *pellasd* është element bindës që të lidhet me fjalën e sotme shqipe *dhe*, e cila fjalë me një gjurmim dhe studim më të thellë mund të zbulohet edhe në fjalë të tjera të shqipes në funksione onomastike-gjuhësore, kurse tek emërtimi *pellazg*, *-g*-ja mund të jetë kalk i mëvonshëm grek *geo*¹⁵ "dhe", pra përkthim nga fjala paraprake pellasde-ilire-shqipe **da>de>dhé*. Disa veteranë të albanologjisë sikur e kanë injoruar çështjen pellazgjike që ka të bëjë me shqiptarët dhe shqipen, të cilët nga maturia e tepërt apo mospasja e njohurive të duhura për pellasdët, ose, më në fund të ndikuar dhe friguar nga patronati i Beogradit e Athinës, mund të themi se sikur janë injorues ndaj problemit pellazgjik në fjalë, sepse pellasdët (pellazgët) janë paraardhësit më bindës të popullit iliro-shqiptar se sa popujt të tjerë. Por, në vitet e fundit janë më se 40 studiues, të cilët i rreken me përkushtim ndriçimit të çështjeve pellazgjike, të cilët edhe i kam cituar në veprën e lartpërmendur për pellasdët, të cilët në paraantikë shtriheshin

¹⁰ R. Pešić, *Vinčansko pismo*, Beograd, 1985, f. 56, 82, 111.

¹¹ R. Pešić, *Vinčansko pismo*, Beograd, 1985, f. 124.

¹² M. Budimir, *Dva homerka imena*, ODUSSA HOKAI NANOS, "Glas CCXXIX", Beograd, 1957, f. 10; i njëjti, *Particulea Pelasticae*, në "Živa antika-antiquite vivante", II, sv. 2, Skopje, 1952, f. 193, 188.

¹³ S. Konda, *Shqiptarët dhe problemi pellazgjik*, Tiranë, 1964, f. 369.

¹⁴ "Historia e popullit shqiptar", Prishtinë, 1979, f. 43-44.

¹⁵ B. Kljaić, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1968, f. 452.

pjesërisht në tri kontinente (Evropë, Azi të Vogël dhe Afrikë).¹⁶ Këta studiues, sidomos shqiptarë, kanë marrë pjesë në tri Simpoziume që janë mbajtur në Tiranë (2011-2014), ku kanë lexuar kumtesa lidhur me kulturën dhe gjuhën pellasse.

Porse, po u kthehemi të dhënave onomastike pellasde-ilie-shqipe në Kosovën Lindore, e, më tepër si pikënisje do t'i kemi të dhënat onomastike të Vranjës, Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës. Këto të dhëna janë më tepër nga terreni, që i kam mbledhur gjatë ditëve 15-25. XI. 1979 me ekseditën e Institutit Albanologjik nëpër fshatrat e Medvegjës: Svircë, Tupallë, Gërbac, Sijarinë, Kapit, Vllasë dhe Dediq. Këtë material onomastik-gjuhësor të terrenit e kam krahasuar me të dhënat onomastike të burimeve shkrimore mesjetare në sllavishten e vjetër, në latinishte dhe në osmanishte, që janë: "Karta e mbretit Dushan për manastirin e Shën Nikollës në Vranjë" e vitit 1313;¹⁷ "Nga arkivi i Dubrovnikut" që flet për banorët e disa fshatrave të Kosovës Lindore gjatë viteve 1411-1444¹⁸, dhe "Kadilluku i Vranjës në shekullin XVI"¹⁹. Nuk do të mungojnë as mendimet e dijetarëve për të ndriçuar çështje të vështira onomastike pellasde-ilire-shqiptare në diakroni e sinkroni, por me peshë të pakrahasuar për historinë e popullit shqiptar dhe të gjuhës shqipe në atë anë.

Prandaj, para se të përpiqem që t'i përmitoj disa onoma të Kosovës Lindore, po e citoj historianin e mirënjohur Milan Shufflajn për shtrirjen e ilirëve në Siujdhesën Ilire ose Ballkanike, për të cilët shkruan: "Ilirët shtriheshin që nga Epiri e deri në Panoni në veri, në shekullin IX para krishtit e zgjatën një degë të tyre në Italinë Jugore-Japygët dhe Mesapët".²⁰ Kurse, për shtrirjen e pellasdo-iliro-shqiptarëve në pjesën lindore të Evropës, pikërisht në bazë të toponimit shumë të lashtë të sotëm *Albania*, kuptojmë nga mendimi i Sazan Gurit, pas të cilit: "Është Albania e sotme në anën tjetër Albania kaukaziane, nga këta popujt bazë një nga të cilët ishin pellazgët".²¹

1.2 KRAHINARI MALUSHAT DHE I ATI I TIJ PRINCI BALDOVIN RRETH V. 1313 SI SHQIPTARË E SUNDONIN VRANJËN ME RRETHINË

Krahinari Malushat (original: *Župan Maljušat*) ishte i biri i princit apo kryeplakut *Baldovin* (*knez Baldovin*). Për nga organizimi shoqëror apo sundimi mesjetar përmes *Kishës së Shën Nikollës* në Vranjë, *Balldovini* mbase ishte princ dhe sundonte e dispononte si princ udhëheqës Vranjën, kurse i biri i tij *Malushati*, si trashëgimtar i të atit e zgjeroi pronën ose pasurinë e tij edhe me dy fshatra, *Katun Vllah Psoderc* (edhe vetë fjala *Katun* është fjalë shqipe dhe e burimit shqip) dhe *Sobjani*, e, si duket, edhe e mori titullin sundues (udhëheqës) krahinar, sepse sundonte Krahinën e Vranjës. Porse, të ndalemi të prejardhja e antroponimeve *Malushat* dhe *Balldovin* të këtyre prijsve në Vranjë, që vetvetiu prejardhja gjuhësore e tyre është mbase pellasde-ilire-shqiptare.

S'do mend se antroponimi *Malushat* përbëhet prej tri elementeve gjuhësore shqipe: *Mal+ush+at*. Fjalën *mal* disa e cilësojnë fjalë ilire-shqipe ose trakase-shqipe, po disa edhe pellasde-shqipe.

¹⁶ Prof. Dr. R. Doçi, PGJISSH, f. 206-207.

A. V. Solovjev, *Povelja kralja Dušan o manastiru sv. Nikole u Vranji*, "Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklore", knj. VII, sv. 1-2, Beograd, 1927. Më tej citohe me shkurtim: PKDV.

¹⁸ M. Dinić, *Iz dubrovačkog arhiva, I*, Beograd, 1957.

¹⁹ Dr. A. Stojanovski, *Vranjanski kadiluk iz XVI veka, Vranje*, 1985.

²⁰ Dr. M. Shufflay, *Serbët dhe shqiptarët, shtypshkronja "Rilindja"*, Prishtinë, 1968, f. 24.

²¹ Prof. S. Guri, *Misioni i shqipes dhe shqiptarëve, Tiranë*, 2017, f. 73.

Kështu, Eqrem Çabej për këtë fjalë dhe simotra të saj shton: "... *man* bashkë me *mal* e me *karpë* është një nga ato fjalë që i ka të përbashkëta trakishtja e njëkohësisht dhe ilirishtja".²² Mirëpo, prof. E. Çabej, porsì disa veteranë shqiptarë të historisë e gjuhës shqipe që nuk flasin për stërgjyshërit tanë-pellasdët gjatë periudhës pesdhjetvjeçare komuniste, as ky s'i trajton aq sa e si duhet pedllasdët. Ndërkaq, Spiro Konda për prejardhjen e fjalës së sotme shqipe *mal* jep këtë mendim: "Fjala *Mal* është një nga trashëgimet, që patën shqiptarët nga të parët e tyre, pellasgët *para hënës* ... si konkluzion, është fjalë pellazgjike"²³. S. Konda, njohësi më i mirë i derisotëm i pellasgjishtës (sepse kishte kryer fakultetin e filologjisë në Athinë), në veprën "Shqiptarët dhe problemi pellazgjik" (1964), i thekson me fjalën *mal* 32 oronime, si p. sh. oikonime e toponime pellasde-shqipe kryesisht në Siujdhesën Ilire e Apenine, si dhe në Azi, p. sh.: në Arkadi, Thesali, Lakoni, Kretë, Korinth, Etruri (Italia), Indi etj.²⁴ Për shtrirjen e pellasdëve, ngjashëm si shtrirja e fjalës pellasde-ilire-shqipe *mal*, bën të ditur edhe historiani Jusuf Buxhovi, i cili e përkrah mendimin e studiuesit Jacques Edvin për këtë çështje, siç konstaton: "Pellazgët u përhapën në të gjithë pellgun e Egjeut, në Gadishullin Ballkanik, madje edhe në Itali..."²⁵.

Antroponimi i lart theksuar *Malushat* në Kosovën lindore përbëhet, pra, nga fjala pellasde-ilire-shqipe *mal* dhe prej dy prapashtesave ilire-shqipe *-ush* dhe *-at*. Për praninë e një prapashtese të tillë ilire-shqipe *-ush* në atë anë bën të ditur Akademik Rexhep Ismajli, kur flet për një topik *Nikushtak* (*Nik-usht-ak*) dhe për disa antroponime përkdhelëse të andejme, të cilin sufiks *-ush* e krahason me sufiksin ilir *-us* tek emërtimet ilire *Genusus* (emër lumi), *Picusus*, *Ebusius* (emra personash), *Manusio* (emër vendi) etj.²⁶ Ndërkaq, sa i përket prapashtesës së dytë *-at* te *Malushat*, këtë prapashtesë bashkautorët Aleksandër Xhuvani e Eqrem Çabej e qesin ilire-shqipe, për të cilën thonë se "prapashtesën *-at* e gjejmë me të njëjtin funksion në këto dy shtresa, në të Ilirisë së vjetër edhe në të Shqipërisë së sotme"²⁷. Antroponimi *Malushat* mbase këtu është përdorur në vend të patronimit, sepse ishte anëtar i *Malushatëve* si krahinar i Vranjës, ngase prapashtesa *-at* përodoret më tepër për emra në shumës. Mirëpo, kjo prapashtesë ilire-shqipe nuk është e vetme tek antroponimi *Malushat* në këtë anë të Kosovës Lindore. E gjejmë të struktur edhe në oikonimin *Miratoc* të Komunës së Preshevës, emrin e të cilit fshat me prejardhje prej fjalës shqipe *mirë* e thekson R. Ismajli²⁸. Pra, emri i këtij fshati *Miratoc* përbëhet prej fjalës shqipe *mirë*, prapashtesës ilire-shqipe *-at* dhe prapashtesës së mëvonshme serbe *-ovac* (*-ovc*, *-oc*). Për lashtësinë e krijimit të emrit të këtij fshati nga fjala shqipe *mirë* (*i*, *e mirë*), flasin edhe emrat e dy banorëve të Vranjës së atëhershme, të vitit 1313: *Miren* e *Mirush*.²⁹

Po sidomos dëshmon vetë oikonimi *Miratoc* i shek. XVI, i shënuar në defter si *Miratovce*, e, i cili shfaqet bashkë me emrat e fshatrave të asaj ane kujtoj prej së njëjtës rrënjë shqipe *mir-*, siç ishin: *Miranovce*, *Mirashovce*, *Mirçavce* dhe *Mirçe*.³⁰ Të ngjashme me emrat e këtyre fshatrave të Kosovës

²² Dr. E. Çabej, *Studime gjuhësore, III, Prishtinë, 1976, f. 331.*

²³ S. N. Konda, *Shqiptarët dhe problemi pellazgjik, Tiranë, 1964, f. 111.*

²⁴ S. N. Konda, *vep. cit. f. 111-114.*

²⁵ J. Buxhovi, *Kosova (antika-mesjeta), Prishtinë, 2012, f. 22.*

²⁶ R. Ismajli, *Mbi disa toponime në Serbi të Jugut dhe në veri të Maqedonisë, "Gjurmime albanologjike", 1-2, Prishtinë, 1970, f. 265.*

²⁷ Dr. E. Çabej, *Studime gjuhësore, III, Prishtinë, 1976, f. 210.*

²⁸ R. Ismajli, *punimi i cituar, f. 265.*

²⁹ A. Solovjev, *punimi i cituar, f. 114.*

³⁰ Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar, f. 157.*

Lindore janë oikonimet dhe hidronimet e Kosovës së cunguar apo gjymtuar: *Mirusha-lum* dhe fshat i Komunës së Malishevës, *Mirashi-fshat* i Ferizajt, *Mirusha-lum* i Gjilanit, *Mirusha-lagje* si fshat i Skënderajt etj.

Po edhe emri i të atit të *Krahinarit Malushat*, kryeplaku ose princi *Balldovin* gjasët janë se ka prejardhje shqipe. Mund të jetë kompozitë e përbërë prej dy pjesëve: *ballë* (pjesë e përparme dhe e sipërme e fytyrës) + *dov* ose *dav* (*dev?*) për *dhé*, e prapashtesa *-in*. Pra, ky emërtim sikur tregon kuptimisht një prijës, një të parë si në *ballë të dheut* (të vendit ku udhëheq), që tërthorazi për këtë fjalë antike *ballë* në funksione onomastike flet ky mendim i profesor E. Çabejt: "Duke u ngjitur në një shkallë më të lashtë, emri personal *Ballupallroti* (βαλὺπάρωτι) që trajton v. Blumenthali...mund të rrjedhë nga faza antike e shq. *ballë* me kuptimin - i parë që u përmend më sipër...", e, formime nga kjo fjalë për ne pellasde-ilire-shqipe, prof. E. Çabej i sheh edhe këto toponime: "*Ballçore* në Pukë, *Maja Ballecit* që i përgjigjet emrit të vendit bregdetar *Baletium* të ilirishtes (mesapishtes) së Apulisë, *Balle Kuteqjerit*, *Iballe*, si dhe, si të dyshimtë emrin dak *Deceballus*, atë trak *Triballa*", etj.³¹ Nga kjo fjalë e protoshqipes *ballë*, në kontinuitet që nga paraantika e deri më sot, janë formuar dhe kanë vijuar të përdoren sa e sa patronime të shqiptarëve dhe të popujve të tjerë ballkanikë e jashtballkanikë, si dhe si krijim me këtë bazë antroponimike po nga kjo fjalë është edhe oikonimi *Ballofc* në Kraninën e Llapit.³²

1.3 RËNOJA E FORTESËS NË FSHATIN SVIRCË ME ZANAFILLË PELLASDE-ILIRE-SHQIPTARE

Prapashtesa ilire-shqipe *-at*, për të cilën u fol më sipër, qëndron prej kohësh e shtanguar edhe në toponimin apo rrënojën e sotme të një forte të lashtë *Dukati* në një kodër të fshatit Svirçë të Medvegjës, që e zbërthejmë në bazën *duk-* dhe papashtesën *-at*, elemente gjuhësore shumë të moçme të protoshqipes. Edhe vetë oikonimi *Svirçë* është shumë i lashtë, sepse është shënuar në një regjistër latin më 1434 si *Suirzi* (për Svirzi), ndërsa më 1440 si *Sirze*³³. Ky fshat sot është i ndarë me kufirin politik në Svirçën e Serbisë (Komuna e Medvegjës) dhe Svirca e Kosovës (Komuna e Dardanës-Kamenicës), dhe atëherë kur e kemi vizituar kur e kemi viituar me ekspeditën e Institutit Albanologjik kishte 190 shtëpi, që të gjitha shqiptare. Të moshuarit tregojnë për Luftën e Svirçës, një luftë e përgjakshme dhe më e madhja që mbahet mend në atë anë, e udhëhequr nga strategu Idriz Seferi. Bashkëluftëtarët e Idriz Seferit i kishin dalë në prit ushtrisë serbe, që të mos depërtojë më thellë në Kosovë, të bëjë masakra në familjet e tyre, e flitet se në këtë luftë ishin vrarë nga ushtria serbe me tenka dhe topa më së 6000 luftëtarë shqiptarë.

Banorët e Svirçës flasin gjithashtu me kërshtëri sidomos për rrënojën e fortifikatës së dikurshme, që e quajnë edhe *Çuka e Dukatit*, e dëgjohet edhe si toponim *Gradina*, për të cilën thonë se "*Dukat* e përllan qaj farë blloku *Gradinë*". Nomenklatura e moçme e ruajtur brez pas brezi përreth kalasë së Dukatit (në të cilën jetonin banorët pararendës pellasde-ilirë-shqiptarë) si antroponimia, patronimia, mikrotoponimia, mandej disa gjetje arkeologjike të copave të enëve të dheut, si dhe

³¹ E. Çabej, *Stud. etim...*, Tiranë, 1976, f. 150.

³² Për onoma të tilla nga fjala e moçme *ballë* shih gjërësisht: Dr. R. Doçi, *Antroponimia e shqiptarëve të Kosovës, I, Prishtinë, 1990, f. 68-69.*

³³ M. Dinić, *vepra e cituar, f. 45, 62.*

gojëdhënat e ruajtura për të, sikur flasin për një ndër ato 360 fortifikatat ilire të ndërtuara dhe të rindërtuara në jug të Danubit nga mbreti ilir i botës Justiniani (siç cilësohet nga Prokopi i Cezaresë në librin e tij "Mbi ndërtimet" të vitit 560, mbret i lindur në fshatin Taor të rrethit të Shkupit), të cilat kështjella i përmend me emër Prokopi i Cezaresë³⁴. Pra, është e njohur lagjja *Dukati* në fshat, e cila në rrethin e ngushtë kishte 10 shtëpi, kurse në rrethin e gjërë përbëhej prej 60 shtëpish. Gjithashtu flitej me përmallim dhe nostalgji për *Gurrën e Dukatit* apo *Çeshmen e Dukatit*, ku kanë marrë ujë 20 shtëpi, e cila si duket mbeti rrëzë Dukatit si rezultat me rënie të lirë prej kalasë së shkatërruar, ku gjendej ndoshta dikur.

Në Svirçë janë me interes për studime onomastike-gjuhësore veçmas patronimet: *Hoda* apo *Hodaku*, *Lushaj*, *Mulibrat*, *Raiq* (shqiptar), *Arnaut*, *Makat* ose *Lahmakat*, *Beci*, *Prroni*, *Tolovit*, *Balavit* (Vorret në oborrin e Balaviqe), *Cilok* etj. Kjo topogërmadhë *Dukati* ndodhet buzë lumit Jabllanica, që Vacllav Polaku hidronimet dhe oikonimet me fjalën *jabllan* i shpjegon me prejardhje "nga supstrati *a(m)blau-...Mirëpo, duhet pasur parasysh (thotë V. Polaku-R. Doçi) kuptimin në shqipe *ujë amull* (për ujë i qetë, ujë i ndenjtur) dhe fjalë të ngjashme *abl-, kurse te shembujt francez duhet parë substrat para kelt".³⁵ Kjo shtrirje e fjalës parakelte *jabllan* në Siujdhesën Ballkanike dhe në Francë flet për këtë fjalë me trajtat e saja si pellasde-ilire-shqipe. Sa u përket gojëdhënave për *Dukatin*, ndër të tjera, thuhet se, kur ka pasur ujë përreth, në *Dukat* kanë ardhur me barka. Mandej se aty ka pasur gjithmonë rragja (ngatërresa, probleme), sepse është blerë me dukatë (çka shihet se tradita e lidh sipas etimologjisë popullore gabimisht toponimin *Dukat* me *dukat-pare*), se *Kalaja e Dukatit* është djegur (kallur) e bërë shkumb e hi, etj.

Po të përpiqemi të shpjegojmë prejardhjen gjuhësore të rrënojës *Dukat*, nuk e kemi aq lehtë. Unë në librin tim "Reth prejardhjes së patronimit *Doçi*", këtë emërtim dhe emërtimet e ngjashme me të, me trajta të nduarnduarta që nga mbreti pellasd *Diokle* i Luftës së Trojës e emir i mbretit ilire *Diokleciani* jam përpjekur t'i ndriçojë si për nga kuptimi ashtu edhe për nga fjalëformimi.³⁶ Edhe fshatrat e Vlorës *Dukati i Vjetër* dhe *Dukati i Ri* janë oikonime të ngjashme apo identike me *Dukatin* e Svirçës. Oikonimin *Dukati* të Vlorës, studiuesi Ago Agaj e identifikon me Orikonin paraantik, "i cili qe qyteti i parë që pushtoi Qezari ...".³⁷ Po kështu i këtij tipi është edhe fshati *Dukat* i arbëreshve të Greqisë në Peloponez apo Morenë shqiptare, që sipas autorit Vasilije Panajotopulos-it shfaqet më 1461-1463 në mesin e shumë fshatrave mesjetare të burimit të pastër gjuhësor shqip.³⁸ Edhe profesor Mahir Domi e thekson këtë fshat *Dukat* të arbëreshve të Greqisë, që e zbërthen në rrënjorin *duk-* dhe në prapashtesën e përbashkët për ilirishten dhe shqipen *-at*,³⁹ e ne e cilësojmë, në bazë të shtrirjes së saj në Mal të Zi (tek oikonimi pellasdo-iliro-shqiptar *Dukla*), në Serbi e në Greqi si fjalë bindëse pellasde-ilire-shqipe si për nga shtrirja gjeografike ashtu edhe kuptimi dhe prejardhja gjuhësore.

³⁴ *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*, Prishtinë, 1979, 430, 439, 443.

³⁵ V. Poljak, *Razmišljanje o balkanskoj toponimiji*, në "Onomastica jugoslavica", nr. 5, Zagreb, 1957, f. 51.

³⁶ Prof. Dr. R. Doçi, *Reth prejardhjes së patronimit Doçi*, Prishtinë, 2015.

³⁷ A. Agaj, *Lufta e Vlorës*, në revistën "Alternativa", nr. 3-4, Lubljana, 1990, f. 173.

³⁸ V. Panajotopulos, *Plithizmos que ekizmi tis Peloponnesu (13-18 eonos)*, Atina, 1985, f. 220.

³⁹ M. Domi, *Shënime mbi disa përkime e analogji prapashtesash të ilirishtes dhe shqipes*, "Buletin shkencor", nr. 1, Shkodër, 1972, f. 126.

Sa i përket rrënjës *duk-* te këto oikonime të tipit *Dukat*, kjo paraqitet nëpër periudha të ndryshme që nga parantika, antika e mesjeta e deri më sot. Kështu, Niko Stilo bën të ditur për një "Vajtim Çam të shek. V-të para Krishtit..., për vdekjen që gjetën nga tufani në det 12 fëmijë Dukësh...Fëmijët tanë prej Akilit, Tirinëve e Mikenasve, të tokës së Dukëve Eneskë".⁴⁰ Po kështu bazë e ngjashme ose e njëjtë me të rrënojtës së *Dukatit* të Svirçës mund të jetë baza e vendbanimit *Dukla* në Mal të Zi, që ka mendime, si i Petar Skokut dhe Milan Shuflajt, se *Dukla* e ka marrë emrin sipas mbretit ilir *Dioklecianit*, për të cilën çështje M. Shuflaj konstaton: "Në veri në trevën e vjetër të Dokleatëve ilirë ekzistonte provinca *Dokleat*, *Dukla*, e cila nën ndikimin e rrëfimeve mbi perandorin Dioklecian u quajt *Diokletija*".⁴¹ Porse, gjërësisht për etimologjinë e toponimit *Dukla* flet autori malazez Risto Radunoviçi në punimin "Për etimologjinë e toponimit *Dukla*", i cili thotë se fortësia *Doklea* përmendet që nga shek. 4 e 3 p.e.s., dhe ai i vështron pesë (5) fortësia të tilla në hapsira shumë të largëta njëra prej tjetrës, siç shkruan, pos tjerash: "1) *Duklja*-emër vendi te Titogradi në Mal të Zi; 2) *Duklo*-emër vendi te Nikshiqi në Mal të Zi; 3) *Doghla*-emri i qytetit antik në Frigijë, përkatësisht në Turqi (Azija e Vogël); 4) *Dukla-Dikva* (rus. *Dukll*-emër i sotëm në Beskide (Karpate) në Poloni dhe 5) *Lentodokla*-toponim historik sot në Mal të Zi...Tri vende: *Duklja* e *Duklo* në Mal të Zi dhe *Doghla* në Turqi gjenden te dy lumenj, që hedhin dritë etimologjike te të gjitha këto toponime ...

Ky emërtim ka mundur të krijohet nga elementet: *dū-do* (dy) dhe një refleksi indoevr. Të një bazë hidronimike *kleu-* (rrjedhë uji), që ka dhënë emërtimin *Duklja-Doclea*, me kuptimin primar (vend te dy lumenj)...".⁴² Dhe, s'do mend se ky mendim i këtij studiuesi e përforcon bindëshëm mendimin tonë se emërtimet me bazën *dok-* (*duk-*) dhe rrënjorë të tjerë të ngjashëm në Evropë dhe Azi janë relikte gjuhësore të pellasdo-iliro-shqiptarëve. Duke iu kthyer onomave në Kosovën Lindore, po shtoj se antroponimet e mësipërme shqiptare *Miren* dhe *Mirush* shfaqen atëherë, pramë 1313 (bashkë me onoma romake, greke, sllave e vllahe) në mesin edhe të antroponimeve, patronimeve e mikrotoponimeve shqiptare të Vranjës dhe të dy fshatrave të atij krahu, *Katun Vllah Psoderc* dhe *Sobina*, si p. sh: *Krahinari Malushat* (original *Župan Maljušat*), *Raiko Teutovik*, *Dodan*, *Bera*, *Bisha*, *Lulinovik*, *Rug-ja*, *Roja*, *Lugu i Binçit* (*Binčki dolb*), *kah livadhi turçku* (original: *niz livadu turçku*) etj.⁴³ Për secilin prej këtyre antroponimeve, patronimeve dhe mikrotoponimeve mesjetare mund të bëjmë fjalë veç e veç, por, po e rroku në vështrim emrin e Krahinarit *Malushat*, të birin e knezit *Baldovin* (edhe ky si emërtim kompozitë *Baldovin* me një studim më të thellë mund të dalë i origjinës pellasde-ilire-shqipe apo pellasde-thrakase shqipe), që domethënë se *Malushati* si krahinar mbase shqiptar mesjetar, e trashëgoi pasurinë e Kishës së fuqishme të Shën Nikollës nga i ati i mundshëm shqiptar *Balldovin*, që ishte princ, përkatësisht kryeplak (knez) i Vranjës. Pra, Vranja gjatë kohës mesjetare e organizimit kishtar, ishte qendër kishtare përmes kishës së Shën Nikollës, po edhe më vonë në vijim, gjatë sundimit osmano-turk në shekullin XVI përsëri ishte qendër pronësore si Kadilluk, prona këto si qendra në anën e Vranjës të udhëhequra nga udhëheqës apo feudë shqiptarë mesjetarë.

⁴⁰ N. Stylos, *Etruskika*, Mulheim, Deutschland, 2008, f. 14, 19.

⁴¹ Dr. M. Shuflaj, *Serbët dhe shqiptarët*, Prishtinë, 1968, f. 44, 46; P. Skok, *Dolazak slovena na Mediteran*, Split, 1934, f. 182.

³¹⁹ R. Radunović, *O etimologiji toponima Duklje*, "Onomastica jugoslavica", 9, Zagreb, 1982, f. 100.

⁴³ A. Solovjev, *punimi i cituar*, f. 112-114.

1.4 RRËNOJA TURIA NË PERIFERI TË TERRNACIT DHE LIVADHI I TURCKUT TE VRANJA I V. 1313 ME ZANAFILLË TË MUNDSHME PELLASDE-ILIRE-SHQIPTARE

Si hipotezë po e shfaqim edhe mendimin se një fjalë *tur* mund të jetë pellasde ilire-shqipe *tur>thur*, që është shtanguar në mikrotoponimin e vitit 1313 *kah livadhi i turçkut* (në original: *niz livadu turčku*).⁴⁴ Edhe rendrenditja e fjalëve në sllavishten mesjetare *kah livadhi turčku*, sikur flet për fjalën shqipe *thur* në këtë mikrotoponim, pra *kah livadhi i thurur*, sepse rendrenditja në sllavishte, përkatësisht serbishte do të ishte *niz turčku livadu*, porsi *veliki čovek*, *beli medved* etj. Edhe në gjysmën e parë të shek. XV përmendet një toponim i ngjashëm me rrënjorin *tur-*: *Tupala*, *de Turchi*, pra, si afër Tupallës së Medvegjës.⁴⁵ Ndërkaq, në shek. XVI me këto onoma me *tur-* përkrijnë edhe fshatrat *Turašovec*, *Turnikovec* dhe *Selište Turište* të asaj ane.⁴⁶ Gjasët janë se një fjalë e tillë është strukur edhe në emrin *Turia* të një paralagjie të Terrnacit, për ku banorët thonë se ka themele të një kalaje të vjetër, dhe ku gjenden antikitetet të ndryshme. Kjo topogërmadhë *Turia* e Terrnacit të Bujanocit është e ngjashme me emrat e oikonimeve në Kosovë, ku ka gjurmë rrënojavash të fortifikatave mbase me zanafillë pellasde ilire me prejardhje prej fjalës së protoshqipes *tur* për *thur* "mur kështjelle-fortifikatë": *Turjani* (Skënderaj), *Turiçevc* (Skënderaj), *Turjakë* (Malishevë) etj., ku njëmend ka rrënoja fortifikatash të moçme, të cilat janë mbaruar apo thurur në formë gardhi mbrojtës me mure apo ledhe prej gurësh, për të cilat vendbanime jo vetëm me fjalën ilire-shqipe *tur>thur*, po edhe me fjalë të ndryshme romane-latine *kaster* e *qjytet*, greke *polis*, sllave *gradinë* e *gradishtë*, turke *kala* e *hisar* kam shkruar gjersisht në punimin: *Toponime ilire-shqiptare për disa vendbanime të tipit të fortifikuar dhe baritor*.⁴⁷

Për fortesa apo kështjella të tilla ilire ose pellasde-ilire-shqipe me *tur* për *thur* argumentojnë edhe emrat e fortesave të rindërtuara dhe ndërtuara nga mbreti ilir-dardan Justiniani, i lindur në fshatin Taor të rrethit të Shkupit, që i përmend Prokopi i Cezares në veprën e tij "Mbi ndërtimet" të vitit 560, p. sh.: *Turkanos*, e rindërtuar në Epirin e Ri; *Turikla* e rindërtuar në Daki dhe *Turus*, kështjellë e re (ka gjasë që kjo fortifikatë të identifikohet me rrënojen e sotme *Turia* të paralagjes së Ternacit), dhe fortesa *Turibas*, e rindërtuar në qytetin e atëhershëm Timotkhoion (pra dikund te lumi Timok i sotëm) etj.⁴⁸ Sa i përket oikonimit të sotëm *Taor*, ku ka lindur mbreti ilir, sundimtari i botës Justiniani, dhe i cili qysh atëherë ndërtoi në të fortifikatën e parë madheshtore katrore, të afërta apo të ngjashme kuptimisht dhe gjuhësisht me të mund të jenë mbase toponimet ose fortifikatat që shfaqen në "Iliadën" e Homerit: "Tarni trevë pjellore; mbi një shkëmb të thepisur, pranë detit ndodhej pallati i Tirintos".⁴⁹ Për trajtat e fjalës pellasde-ilire-shqipe me trajtat *tar*, *taor*, *tur*, *thur*, *tir* për thurjen, ndërtimin e fortifikatave me gurë çiklopikë pellasdo-ilirë kam shkruar edhe më parë në veprat e mia.⁵⁰

1.5 OIKONIMI BUKUROÇ I PRESHEVËS PËRKON ME BUKURESHTIN E RUMANISË

⁴⁴ A. Solovjev, *punimi i cituar*, f. 112.

⁴⁵ M. Dinić, *vepra e cituar*, f. 39-40.

⁴⁶ Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar*, f. 171.

⁴⁷ Dr. R. Doçi, *Iliro-shqiptarët dhe serbët në Kosovë (sipas onomastikës)*, Prishtinë, 1994, f. 108-141.

⁴⁸ *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*, Prishtinë, 1979, f. 440, 442-3.

⁴⁹ Homeri, *Iliada*, Tiranë, 1979, f. 74, XX.

⁵⁰ *Shih sidomos: Prof. dr. R. Doçi, ISHSK, f. 119-132.*

Si oikonim i vjetër i Kosovës Lindore dhe me prejardhje të pastër të gjuhës shqipe, është fshati i sotëm *Bukuroc*. Me sa dihet, i pari që e ndriçoi këtë oikonim *Bukuroc* të burimit nga fjala shqipe *bukur*, është Rexhep Ismajli⁵¹. Ky oikonim është regjistruar në tre defterë të viteve 1519, 1528 dhe 1570 si *Bukurovci i Epër* (i përkthyer nga osmanishtja në serbisht si *Bukurovce, Gornje*) dhe *Bukurovci i Poshtëm* (si *Bukurovce, Donje*), që përfshiheshin në Kadillukun e Vranjës.⁵² *Bukurovci i Epër* kishte vetëm shtëpi apo familje krishtere, ndërsa *Bukurovci i Poshtëm* kishte familje krishtere dhe pak familje myslimane, që shihet se atëherë (shek. XVI) kishte filluar islamizimi i shqiptarëve andejpari.⁵³ Edhe vetë përbërja e *Bukurocit* prej dy fshatrave, *Bukuroci i Epër* dhe *Bukuroci i Poshtëm*, bën të ditur deri diku se si fshat i madh ka zanafillë shumë më të lashtë se kur shfaqet në shek. XVI. S'do mend se etimologjia e tij është nga antroponimi *Bukur* "i pashëm, i hijshëm". Edhe në Kartën apo Librin e borxhlinjve të Mihajlo Llukareviqit *Bukuroci* është shënuar më 1437 si *Bukorovci*, pra me shkronja latine *Buchorouzi*,⁵⁴ i cili i shquar me *-i*-në fundore tregon qartë se qysh atëherë dhe mbase më herët e deri më sot ishte përherë në gojën e pellasdëve-ilirëve-shqiptarëve autoktonë të asaj ane. Për disa antroponime më të lashta se sa në bazën e këtij fshati *Bukuroc*, kam shkruar edhe më parë, se i gjejmë me trajta herë si *Bukor* e herë si *Bukur*, dhe të cilat antroponime shfaqen si banorë të disa fshatave të Kosovës, të Maqedonisë dhe *Bucura* (për *Bukura*) më 1689 si fshat i arbëreshve të Peloponezit (Moresë) në Greqi.⁵⁵ I ngjashëm me emrin e fshatit *Bukuroci* është edhe emri i fshatit *Bukra* i Matit (Shqipëria Veriore), të cilin e ka shënuar histroiani i shquar shqiptar Selami Pulaha, sipas një defteri osmano-turk të vitit 1717⁵⁶.

Kur është fjala për fjalën shqipe *bukur* në funksion antroponimi, patronimi, oikonimi, oronimi etj., dhe për shtrirjen e këtyre onomave në Siujdhesën pellasde-ilire-shqiptare apo Ballkanike, po e citoj gjerësisht njohësin më të mirë të derisotëm të albanologjisë, profesor Eqrem Çabejn, i cili thoshte për këtë fjalë: "Sikundër është vënë re dhe më parë, dy fjalët e shqipes e të rumanishtes, të cilat sot largohen nga njëra-tjetra në punë të kuptimit, afrohen dhe aty në një fazë gjuhësore më të moçme; krh. emrin e liqenit *Bucura*, e të malit *Bucura* në Masivin e Retetzatit, e me anë tjetër emra personash si *Bucur*...Në lidhje me fjalën e rumanishtes, ajo mbi dëshmitë që jep shq. *bukur* (shiko), jo vetëm me kuptimin e sotëm të kënaqësisë e të gëzimit, po edhe atë të mëparshmin *i bukur*, i cili ka lënë gjurmët e tij në emra visesh e njerëzish, e ka burimin në shqipen"⁵⁷. Nga mendimi i profesor E. Çabejt se fjala shqipe *bukur* gjendet te rumunët në emra visesh e personash, dhe se kjo fjalë në rumanishte buron prej shqipes, sikur kuptojmë se kjo fjalë e shqipes *bukur* është reliket pellasdo-iliro (thrakaso)-shqiptar apo i protoshqipes së dikurshme gjithandej te rumunët. Nga sa u tha më sipër, po them pak a shumë i rezervuar, se duhet parë edhe prejardhjen prej kushedi se kur edhe të emrit të kryeqytetit rumun *Bukuresht* nga fjala pellasde-ilire-shqipe *bukur*, sepse emrat e maleve, lumenjeve (liqenjve) e qyteteve të mëdha kanë zanafillë shumë të lashtë. Dhe se prof. E.Çabej e përmend *liqenin Bucura* dhe *malin*

⁵¹ R. Ismajli, *punimi i cituar*, f. 265.

⁵² Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar*, f. 36.

⁵³ Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar*, f. 36.

⁵⁴ M. Dinić, *vepra e cituar*, f. 57.

⁵⁵ Vasilis Panagiotopoyloz, *Plitkizmos kai qikizmoi the Peloponizoy (13-18 aiknaz)*, Atina, 1985.

⁵⁶ *Shih për këtë fshat dhe antroponime të llojit Bukur: R. Doçi, Antroponimia e shqiptarëve të Kosovës, I, Prishtinë, 1990, f. 122-125.*

⁵⁷ E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes, II, A-B, Tiranë, 1976, f. 360-361.*

Bucura në Rumani me prejardhje prej fjalës shqipe *bukur*, po, për habi rezervohet ta thotë troç se edhe kryqyteti i Rumanisë *Bukureshti* ka prejardhje prej fjalës pellasde-ilire-shqipe, për çka edhe kujtoj se është për t'ia zënë për të madhe.

1.6 BINDI PELLASD-ILIR-SHQIPTAR I V. 1313 NË ANËN E KOSOVËS LINDORE

Edhe më parë kam folë për onomat me bazën antroponimike *bind-*, po këtu po i shtoj disa të dhëna të reja.⁵⁸ Përgjithësisht dijetarët antroponimin *Bind* e cilësojnë si zot (perëndi) ilir i krojeve, burimeve të ujit apo detit, kurse në këtu po e quajmë mbase me të drejtë dhe me plotë gojën antroponim pellasd-ilir-shqiptar. Antroponimi i tejlashtë *Bind* është shtanguar si antroponim, patronim, oikonim e mikrotoponim nëpër periudha mijvjeçare të kaluara kohore. Si mikrotoponim apo hidronim (sepse ka të bëjë me lugun me ujë) përmendet më 1313 në anën e Vranjës si *Binç'ki dol* (*Lugu i Binçit*).⁵⁹ Po në atë krah, në rrethin e Vitisë gjendet edhe fshati po me këtë emër *Binçë*, e, një oikonim i ngjashëm me këtë të Vitisë gjendet në rrethinën e Komunës së Klinës *Binxha*. Për rrënjorin *bind-* si bazë antroponimike në emërtimet e mësipërme dëshmojnë edhe patronimet e sotme të shqiptarëve: *Binxhiu* (*Sefedin Binxhiu*) në Gjakovë dhe *Binçe* (*Nazmije Binçe*) në Prishtinë.⁶⁰ Po kështu S. Stijoviç e ka shënuar një burim uji në katundin Mojstir të Istogut si *Binxha, krua* (original: *Bindža, izvor*),⁶¹ si dhe D. Mulliqi e ka shënuar një hidronim *Binxha-Binça, lumëzë* në Raushiq.⁶²

Autorët gjermanë si ilirologë, Hans Krahe e Anton Mayer-i në fjalorët me antroponime e patronime ilire përmendin: i pari një *Bindus* të ilirëve Japod në ujdhesën ilire Iss (Vis të sotëm të Kroacisë)⁶³, dhe i dyti *Bindo Neptuno* në Bihaq të Bosnës.⁶⁴ Veçmas flet gjerësisht për perëndinë ilire *Bind* në Kroaci dhe më gjerë studiuesi kroat Duje Rendić Miočevići, sipas të cilit: "Dihet se edhe emra të tjerë perëndish janë ruajtur si emra vetjakë teoforë në pjesët ilire, si p. sh. *Bindho* (*Bindus*), *Andinus*, *Boria*, *Thana*... Krahason mandej edhe emrin norik të femrës (gruas) *Bindho* me emrin e hyjnisë japod *Binda* (*Bindus-Neptunus*)".⁶⁵ Si kontinuitet i vijimit të antroponimeve pellasde-ilire në Kroaci argumentojnë bindshëm patronimet e sotme të Kroatët: *Binde*, *Bindus*, *Binder*, *Binderiq*, *Bindinger* etj.⁶⁶ Po në atë krah të Kosovës Lindore, dikund buzë lumit Timok (aque Timatihom) të Danubi, rreth vitit 560, përmendet fortesa e rindërtuar *Bindimiola*,⁶⁷ që s'do mend se të pjesa e parë kemi të bëjmë me hyjninë pellasde-ilire-shqipe *Bind*. Dhe, kjo kështjellë gjendej atëherë pikërisht në luginën e Danubit, për ku Radivoje Peshiqi pohon se, sipas Helanikut, Plutarkut dhe të tjerëve: "Tirsënët, përkatësisht Etruskët apo Rasenët në të

⁵⁸ Dr. R. Doçi, *Iliro-shqiptarët dhe serbët në Kosovë (sipas onomastikës)*, Prishtinë, 1994, f. 104; Prof. Dr. R. Doçi, *Onomastikë ilire-shqiptare në Ballkan*, Prishtinë, 2006, f. 32, 263.

⁵⁹ A. V. Solovjev, *punimi i cituar*, f. 112.

⁶⁰ Gazeta "Shkëndija", 19. IV. 1993, Prishtinë, f. 264-Sefedin Binxhiu, dhe për Nazmije Binçe Bunjaku në "Kosova sot", Prishtinë, 15. I. 2009, f. 44.

⁶¹ S. Stijović, *Onomastika istočnog dela Metohijskog Podgora*, në "Onomatološki prilozi", I, Beograd, 1979, f. 318.

⁶² D. Mulliqi, *Raushiqi mbi themelet e antikitetit*, Ulqin, 2012, f. 240.

⁶³ H. Krahe, *Lexikon altillyrischer personennamen*, Heidelberg, 1929, f. 21.

⁶⁴ A. Mayer, *Die sprache der alten Illyrier*, Band I, Wien, 1975, f. 87.

⁶⁵ D. R. Miočević, *Iliri i antički svijet*, Split, 1989, f. 466, 627.

⁶⁶ Dr. V. Putanec-Dr. P. Šimunović, *Leksik prezimena socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976, f. 48.

⁶⁷ Shih veprën Ilirët dhe Iliria të autorët antikë, Prishtinë, 1979, f. 443.

vërtetë janë Pellastë...Pellastët, Venetët dhe Ilirët janë paragrekë, e cila popullsi me kohë u greqizua në trevën e Ballkanit dhe të Anadollit”.⁶⁸

Ndërkaq, dardanët ilirë shtriheshin si pasardhës të pellasdëve në Dardaninë Veriore, në trevën përmbi Nish, deri te Danubi (ky lumë mijëvjeçar quhej më herët Mateosi ose Istria që nga paraantika). Sa u përket dardanëve ilirë dhe Dardanisë antike, se, sipas nesh ishin si banorë vijimësi pellasde-ilire, shihet edhe nga ky mendim i doajenit të albanologjisë, Eqrem Çabejt: “Straboni me Apianin dardanët në pikëpamje etnike i përfshijnë me ilirët. Ky i dyti bile, Dardanin, heroin eponim të këtij populli e sjell si të birin e Ilirit ...”⁶⁹. Shtrirjen e pellasdëve apo pellazgëve gjatë mijëvjeçarëve, më së miri kujtoj e paraqet pellasdollogu i mirënjohur i të gjitha kohërave Spiro Konda, i cili konstaton me të drejtë: “Pellagët, stërgjyshët e shqiptarëve të sotëm, pasi u nisën që në kohërat parahistorike nga India, u përhapën kudo, në Azinë e Madhe, në Azinë e Vogël, në Thrakë, në Maqedhoni, në Epir, në Iliri, në gjithë Greqinë, në ishujt e Detit Mesdhe, në Itali, në Egjipt, në Bregdetin e Lybisë (Afrikës), në Etiopi dhe në Spanjë ...”⁷⁰

Por, t’i kthehemi edhe njëherë çështjes në vështrim, pranisë së elementeve të protoshqipes në Kosovën Lindore. Për mendimin tonë edhe vetë kultura e *Vinçës*, apo siç shkruhet në titullin e veprës së R. Peshiqit “Alfabeti i Vinçës”, ose “Shkrimi i Vinçës” (“Vinčansko pismo”) emri *Vinçë* është një trajtë e fjalës *bind*, nga *Bind>Binç=Vinç* (?). Mirëpo, prania e *Bindit* të moçëm vërehet edhe në veprat e shkrimtarëve shqiptarë. Për shembull, Ndre Mjeda i thekson “*t’shuguruemit e Bindit, ata që ishin shugurua e kushtua Bindit, hyut të ujrave*”.⁷¹ Bindin e cek edhe Faik Konica, siç shkruan: “Besohet se *Bindusi* ishte perëndia e krojeve”.⁷² Për ne ka rëndësi fshati Konica, ku ka lindur F. Konica, për të cilën çështje bën të ditur miku i F. Konicës, anglezi H. S. Bleinford, sipas të cilit Faik Konica ishte “i lindur në fshatin e lënë rrëzë Pindit, së shpejti u bë njëri ndër miqt e mi më të kulturuar”.⁷³

Kur është fjala për oronimin *Pind* në Çamëri (Epir), rrëzë të cilit ka lindur F. Konica, prejardhjen e tij prej hyut ilir *Bind* e trajton i pari dhe me të drejtë Ruzhdi Ushaku, duke dhënë këtë mendim: “Sa i takon përhapjes së emrit *Bind* si emër perëndie, qoftë kjo edhe në suaza të një hipoteze, nuk mund t’i shmangemi afri së oronimit *Pind* (gr. *Pindos*) me emrin *Bind* të hyut ilir...Oronimi *Pind*, që e ndeshim te Skylaksi, Straboni, Plini e ndan Epirin prej Thesalisë dhe është masiv me ujëra rrjedhëse, si elemente të rëndësishme për afrim me *Bindin*”.⁷⁴ Prandaj, shtrirja apo përhapja kaq e gjerë e perëndisë *Bind* që nga Epiri Pellasgjik (me qëndrën e njohur *Dodonën Pellasgjike* dhe *Zeusin Pellasgjik* apo *Pelastik*), mandej në Bazenin e Danubit (Podunavle) që u theksua më sipër si civilizim i para 12000 vjetëve, si dhe në bregdetin kroat, në Kosovë e më gjerë nëpër Evropë e Azi, për çka do të flasim në vijim, vetëm sa e përforcon mendimin tone që *Bindi* si perëndi mund të quhet shkencërisht pellasd-ilir-shqiptar.

⁶⁸ R. Pešić, *vepra e sipërcituar*, f. 57.

⁶⁹ Dr. E. Çabej, *Studime gjuhësore, IV, Prishtinë, 1977*, f. 386.

⁷⁰ S. Konda, *vepra e cituar*, f. 369.

⁷¹ N. Mjeda, *Vepra, Prishtinë, 1970*, f. 147.

⁷² F. Konica, *Shqipëria kompshti shkëmbor i Evropës Juglindore, (ribotim), Prishtinë, 1990*, f. 155.

⁷³ F. Konica, *vepra e cituar*, f. 35.

⁷⁴ R. Ushaku, *Gjurmëve të vazhdimësisë së Bindit ilir në mitologjinë e në gjuhën shqipe, “Gjurmime albanologjike”, nr. 20, Prishtinë, 1999*, f. 125.

Prejardhja e fjalës *bind* është një nyjë problematike për zgjidhje etimologjike. Krahasonet nga dijetarët me perënditë e ujërave te romakët *Neptuni* dhe te grekët *Posejdoni*, dhe pikërisht toponimi në fjalë i Kosovës Lindore - *Lugu i Bindit* i vitit 1313, afër lumit Moravë me zanafillë qysh nga parahistoria, flet tërthorazi për sundimin e *Bindit* në një krahinë, luginë me ujë në Kosovën Lindore. Rreth çështjes së etimologjisë së *Bindit* ilir ka shkruar gjërësisht Ruzhdi Ushaku, duke e nxjerrë nga fjala shqipe *bindje* për mbushje mendje, dhe shton se kjo fjalë përdoret si: "Te togfjalëshat *bindi i dheut* e *bindi i tokës* e në një masë edhe te *bindi i botës...*".⁷⁵ Ndërkaq, origjinën e perëndisë pellasde-ilire *Bind*, bashkë me fjalët e sotme shqipe si emër *bindja* dhe folje *bindem*, i shoh pak më ndryshe, nëse kemi parasysh udhëtimin e gjatë të formimit të këtyre emërtimeve. Këto terma, e sidomos emri i hyjnisë *Bind*, mund të kenë prejardhje gjithashtu nga kompozita: folja *bin* (bij, mbij, i binë, i mbirë) e *-d* (dhë, tokë, botë), që mbase më së miri dëshmon kuptimi i zotit *Bind*. Ka qenë habi, çudi se si zoti i ujit *Bindi* apo *uji mbin*, del prej tokës, pra *bin prej dheut* dhe i jep shpirt e shpresë njeriut për mbijetesë.

E, sa i përket rëndësisë së ujit flet bindshëm ky gjykim i R. Peshiqit për ujin e lumenjve, përreth të cilëve në një mënyrë a tjetër tregon edhe ky autor se kah shtriheshin pellazgët: "Uji për njeriun ka qenë element për ekzistencë (pra jetik-R. D.), por edhe si nevojë shpirtërore, ashtu si zjarri. Tigri dhe Eufrati, si dhe Nili, Dnjepri, Dnjestri e Danubi ende nuk na kanë rrëfyer deri në fund tregimin për zhvillimin e civilizimit të tyre të çuditshëm të kulturës shpirtërore e materiale".⁷⁶ E këtë vlerë, margaritar për rëndësinë e ujit, autori R. Peshiqi e dëshmon edhe me të dhënë e mësipërme, se pellasdët paraantikë jetonin nëpër luginat e lumenjve Timok, Moravë e Vardar, që ne kemi arsye të plotë, ta quajmë popullin përreth këtyre lumenjve si popull në kontinuitet pellasdo-iliro-shqiptar.

1.7 PRESHEVA NDËR QENDRAT MË TË MËDHA SHQIPTARE MESJETARE NË KOSOVËN LINDORE

Preshevën si qendër kombëtare shqiptare, ekonomike dhe kulturore në atë anë e dëshmojnë edhe defterët osmanë të shek. XVI, se prej 340 fshatrave të atëhershme në Kadillukun e Vranjës, *Presheva* kishte më së shumti familje, p. sh. më 1570 kishte 90 familje krishtere, e Vranja kishte 40 familje gjithashtu krishtere⁷⁷. Dhe, ja si e paraqet A. Stojanovski Preshevën, në bazë të burimeve shkrimore të hershme: "*Presheva*-fshat në Moravë. Sot qytet, i cili sipas regjistrimeve nga shek. XVI është shënuar si *Prashova* dhe *Presheva*, e ka qenë edhe si qendër nahije. *Presheva* përmendet që nga periudha paraosmane"⁷⁸. Trajtat gjuhësore ndërdokumentare që i jep A. Stojanovski *Prasheva* e *Presheva* e përforcojnë mendimin e Rexhep Ismajlit për prejardhjen e këtij oikonimi, pas të cilit: "Emri, si i tillë, është i vështirë për t'u shpjeguar, megjithatë, po të marrim parasysh ato që thamë më sipër do të na dilte nga fjala bazë *presh*, që vjen nga greqishtja e vjetër *prason*, e që më vonë është përgjithsuar në shqipen, dhe nga prapashtesa sllave *-evo*, si

352 R. Ushaku, *Gjumëve të vazhdimësisë së Bindit ilir në mitologjinë e në gjuhën shipe, "Gjurmime albanologjike", nr. 20, Prishtinë, 1979, f. 121.*

⁷⁶ R. Pešić, *vepra e cituar, 17, 82, 107.*

⁷⁷ Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar, f.40, 36.*

⁷⁸ Dr. A. Stojanovski, *vepra e cituar, f. 162.*

te *Kraljevo*, *Valjevo*. Shpjegimi bëhet më bindës kur kemi parasysh se emra vendesh të krijuar nga emra bimësh kemi që në Greqinë antike: *Kronyon* (Qepë), *Parasiai* (Presh) ... Do theksuar se kultivimi i preshit është traditë”.⁷⁹

Duke përfunduar këtë punim, po bëj të ditur se, pos të dhënave onomastike të mësipërme pellasde-ilire-shqipe në Kosovën Lindore (e jo nuk duhet të quhet dhe të ngushtohet, cungohet e gjymtohet si emërtim Lugina e Preshevës, sepse është emërtim i më vonë serb, i degjeneruar e shtrembëruar me qëllim politik shovinist), mund të rrezatohen ngjashëm me to edhe sa e sa onoma të atyre viseve, që presin të mbledhen, qoftë nga terreni ose nga burime shkrimore dhe të ndriçohen sa e si duhet. Ndërkaq, këtu po i theksoj disa të dhëna onomastike si brumë për studim, pra, të ngjashme me këto që u trajtuan më sipër, të cilat shpresoj se do t'i vështroj në të ardhshmen në punimet onomastike krahasimtare, si për shembull: *Lik* e *Like*; *Sutë* me trajtat *Shut*, *Çut* e *Shyt*; *Balë*; *Burrë*; *Dem*; *Dedë*; *Mel*; *Sukë* e *Çukë*; *Bec*; *Ukë*; *Curr*; *Bac*; *Baç*; *Ber*; *Bil*; *Bub*; *Bun*, *Bujanoc*, *Rahovicë*; *Gjin*; *Gjon*; *Mazaraç*; *Otulla*; *Ranutovo*; *Rusec* etj.

2. PËRFUNDIME

1. Pos të dhënave onomastike të mësipërme pellasde-ilire-shqipe në Kosovën Lindore (e jo nuk duhet të quhet dhe të ngushtohet, cungohet e gjymtohet si emërtim Lugina e Preshevës, sepse është emërtim i më vonë serb.
2. Oikonim i vjetër i Kosovës Lindore dhe me prejardhje të pastër të gjuhës shqipe, është fshati i sotëm *Bukuroc*.

3. STUDIME MBËSHTETËSE

1. Prof. Dr. R. Doçi, *Shqyrtime dhe polemika onomastike*, Prishtinë, 2012, f. 85-91.
2. Prof. Dr. R. Doçi, *Çështje onomastike pellazge-ilire-shqiptare*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2009, f. 50-52.
 - A. Solovjev, *Povelja kralja Dušana o manastiru sv. Nikole u Vanji*, “Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklore”, sv. 1-2, knj. VII, Beograd, 1927, f. 14.
3. “Historia e popullit shqiptar”, I, botim i tretë, Prishtinë, 1979, f. 89.
4. M. Budimir, *Dva homerka imena*, *ODUSSA HOKAI NANOS*, “Glas CCXXIX”, Beograd, 1957, f. 10; i njëjti, *Particulae Pelasticae*, në “Živa antika-antiquite vivante”, II, sv. 2, Skopje, 1952, f. 193, 188.
5. S. Konda, *Shqiptarët dhe problemi pellazgjik*, Tiranë, 1964, f. 369.
6. “Historia e popullit shqiptar”, Prishtinë, 1979, f. 43-44.
7. B. Kljaić, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1968, f. 452.
8. Prof. Dr. R. Doçi, PGJISSH, f. 206-207.
 - A. V. Solovjev, *Povelja kralja Dušan o manastiru sv. Nikole u Vranji*, “Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklore”, knj. VII, sv. 1-2, Beograd, 1927. Më tej citohe me shkurtim: PKDV.
9. M. Dinić, *Iz dubrovačkog arhiva*, I, Beograd, 1957.
10. Dr. A. Stojanovski, *Vranjanski kadiluk iz XVI veka*, Vranje, 1985.
11. Dr. M. Shufflay, *Serbët dhe shqiptarët*, shtypshkronja “Rilindja”, Prishtinë, 1968, f. 24.

⁷⁹ R. Ismajli, *punimi i cituar*, f. 265.

12. Prof. S. Guri, *Misioni i shqipes dhe shqiptarëve*, Tiranë, 2017, f. 73.
13. Dr. E. Çabej, *Studime gjuhësore*, III, Prishtinë, 1976, f. 331.
14. S. N. Konda, *Shqiptarët dhe problemi pellazgjik*, Tiranë, 1964, f. 111.
15. S. N. Konda, vep. cit. f. 111-114.
16. J. Buxhovi, *Kosova (antika-mesjeta)*, Prishtinë, 2012, f. 22.
17. R. Ismajli, *Mbi disa toponime në Serbi të Jugut dhe në veri të Maqedonisë*, "Gjurmime albanologjike", 1-2, Prishtinë, 1970, f. 265.
18. Dr. E. Çabej, *Studime gjuhësore*, III, Prishtinë, 1976, f. 210.
19. R. Ismajli, punimi i cituar, f. 265.
A. Solovjev, punimi i cituar, f. 114.
20. Dr. A. Stojanovski, vep. e cituar, f. 157.
21. N. Mjeda, *Vepra*, Prishtinë, 1970, f. 147.
22. F. Konica, *Shqipëria kompshti shkëmbor i Evropës Juglindore*, (ribotim), Prishtinë, 1990, f. 155.
23. F. Konica, vep. e cituar, f. 35.
24. R. Ushaku, *Gjurmëve të vazhdimësisë së Bindit ilir në mitologjinë e në gjuhën shqipe*, "Gjurmime albanologjike", nr. 20, Prishtinë, 1999, f. 125.
25. 352 R. Ushaku, *Gjumëve të vazhdimësisë së Bindit ilir në mitologjinë e në gjuhën shipe*, "Gjurmime albanologjike", nr. 20, Prishtinë, 1979, f. 121.
26. R. Pešić, vep. e cituar, 17, 82, 107.
27. Dr. A. Stojanovski, vep. e cituar, f.40, 36.
28. Dr. A. Stojanovski, vep. e cituar, f. 162.
29. R. Ismajli, punimi i cituar, f. 265.